

SOTSIOLINGVISTIKADA ARGON, JARGON VA SOTSIOLEKTNING O'RGANILISHI

Bozoraliyeva Muxlisa Oribjon qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti Xorijiy til va adabiyoti,
Ingliz tili 1-fakulteti 2316-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Yuldasheva Farog'at Farxadovna

Annotatsiya. Mazkur maqolada sotsilingvistikaning muhim tushunchalari — argon, jargon va sotsiolekt hodisalari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Muallif tomonidan ushbu til hodisalarining kelib chiqishi, ijtimoiy vazifalari, o'zaro farqi hamda til tizimidagi o'rni ko'rib chiqilgan. Shuningdek, ushbu hodisalarning zamonaviy lingvistik tadqiqotlar kontekstidagi ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar. sotsilingvistika, argon, jargon, sotsiolekt, ijtimoiy dialekt, til variatsiyasi, guruh tili.

Annotation. This article provides a scientific analysis of three significant concepts in sociolinguistics — argot, jargon, and sociolect. The author examines the origin, social functions, mutual distinctions, and systemic role of these linguistic phenomena. The study also highlights the importance of these concepts within the framework of contemporary linguistic research.

Key words. sociolinguistics, argot, jargon, sociolect, social dialect, language variation, group language.

Sotsiolingvistika — til va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni o'rganuvchi fan sifatida XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida shakllana boshladi. Ushbu fanning markaziy muammolaridan biri — tilning ijtimoiy tabaqalanishi, ya'ni turli ijtimoiy guruhlar, kasblar, yoshlar va submadaniyatlar doirasida vujudga keladigan maxsus so'z boyligidir. Aynan shu kontekstda argon, jargon va sotsiolekt kabi tushunchalar sotsilingvistik tahlilning asosiy ob'ektlari sifatida e'tirof etiladi. Ushbu hodisalar tilning ijtimoiy funksiyalarini, guruhiy o'ziga xosliklarni va til variatsiyasining dinamikasini o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada argon, jargon va sotsiolektning nazariy asoslari, ularning o'zaro munosabati va farqlari bundan tashqari zamonaviy lingvistikadagi o'rni kompleks ravishda ko'rib chiqiladi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, globallashtirish va raqamli texnologiyalar davrida yangi ijtimoiy lahjalar va guruh tillari tezlik bilan shakllanmoqda va ular tilshunoslikning muhim tadqiqot ob'ektiga aylanmoqda.

1. Argonning lingvistik tabiati va ijtimoiy vazifalari

Argon (fr. argot) — dastlab maxfiy guruhlar, asosan jinoyatchilik muhitida shakllangan va o'z a'zolari uchun maxfiylikni ta'minlash maqsadida yaratilgan maxsus so'z boyligidir. Ilmiy adabiyotlarda argon ko'pincha "yashirin til" yoki "sirli lugat" sifatida ta'riflanadi. Uning asosiy belgisi — atroflilardan ma'lumotni yashirish, ijtimoiy identifikatsiya va guruhiy hamjihatlikni ta'minlash funksiyalaridir [1]. Fransuz tilshunoslingvistikasida argon tushunchasi ilk bor XV-XVI asrlarda paydo bo'lgan va u asosan ko'chmanchi savdogarlar, gado va jinoyatchilarning maxsus tili sifatida o'rganilgan. Keyinchalik tushuncha kengayib, har qanday yopiq ijtimoiy guruhning maxsus lug'atini anglatadigan bo'ldi. Mashhur lingvist E. Sapir ta'kidlaganidek, argon — bu tilning ijtimoiy bo'linishini eng yaqqol namoyon etuvchi hodisadir.

Zamonaviy lingvistikada argon tushunchasi birmuncha kengaygan ma'noda qo'llaniladi: u nafaqat jinoyatchilik muhiti lug'atini, balki har qanday maxfiy yoki qattiq chegaralangan guruh tilini ham anglatishi mumkin. Masalan, harbiy argon, maxsus xizmat argoni, kriminal argon kabi turlar alohida o'rganiladi. Argonning asosiy xususiyatlaridan biri — uning ataylab yaratilgan yoki o'zgartirilgan leksik birliklardan tashkil topishidir [2].

2. Jargon: kasbiy va yoshlar tilining ifodasi. Jargon (fr. jargon) — muayyan kasbiy, ijtimoiy yoki yoshlik guruhiga xos bo'lgan, lekin maxfiylik maqsadi ko'tarilmagan va nisbatan ochiq qo'llaniladigan maxsus lug'at tizimi. Argondan farqli o'laroq, jargon guruh a'zolari o'rtasida muloqotni osonlashtirish, hamkasbligi bildirish va muayyan tushunchalarni aniq va ixcham ifodalash maqsadida vujudga keladi [3].

Kasbiy jargon (professiolekt) — tibbiyot, huquq, texnika, informatika, musiqa va boshqa sohalarida faoliyat yurituvchi mutaxassislar nutqida keng tarqalgan. Masalan, huquqshunoslar nutqidagi "kvazi-delikt", "cessiya", "restitusiya" kabi atamalar yoki IT mutaxassislari qo'llaydigan "bug", "deploy", "refactoring" so'zlari jargonning tipik namunalari hisoblanadi. Bunday lug'at professional muloqotni tezlashtiradi va aniqligini ta'minlaydi. Yoshlar jargoni alohida o'rganish ob'ekti sifatida sotsilingvistikada katta e'tibor qozongan. Bu turdagi jargon tez o'zgaruvchan, ijodiy va ko'pincha ma'lum bir davrga xos bo'ladi. Yoshlar jargoni ommaviy madaniyat, internet va musiqa ta'sirida doimiy yangilanib turadi. Masalan, so'nggi o'n yilliklarda internet va ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi butun dunyo yoshlari jargoniga sezilarli ta'sir ko'rsatdi va yangi so'z yasash usullarini yuzaga keltirdi [4].

3. Sotsiolekt: ijtimoiy guruh tilining tizimli ifodalanishi. Sotsiolekt (lot. socium — jamiyat + gr. lektos — til) — muayyan ijtimoiy guruhga mansub kishilarning umumiy til tizimi doirasida qo'llaydigan o'ziga xos til variantidir. Sotsiolekt tushunchasi jargon va argonga nisbatan kengroq qamrovga ega bo'lib, u leksik darajada emas, balki fonetik, morfologik va sintaktik darajada ham namoyon bo'lishi mumkin [5].

Sotsiologik nuqtai nazardan sotsiolektlar ijtimoiy tengsizlikning til ko'rinishi sifatida talqin etiladi. Mashhur sotsilingvist Uilyam Labov o'zining Nyu-York tadqiqotlarida turli ijtimoiy tabaqalardagi nutq farqlarini empirik tarzda isbotlagan va sotsiolektlarning shakllanishida ijtimoiy-iqtisodiy omillarning hal qiluvchi ahamiyatini ko'rsatgan. Basil Bernshteyn esa o'zining "kengaytirilgan" va "cheklangan" kod nazariyasi orqali turli ijtimoiy guruhlar nutqidagi tizimli farqlarni tadqiq etgan. Zamonaviy sotsilingvistikada sotsiolektlar quyidagi mezonlar asosida tasniflanadi: ijtimoiy sinf, yosh, jins, kasb, din va etnik guruh sotsiolektlari. Bu tasniflash sotsiolektning murakkab, ko'p qirrali hodisa ekanligini ko'rsatadi va uning tadqiqida kompleks yondashuvni zarur qiladi [6].

4. Argon, jargon va sotsiolektning o'zaro munosabati va farqlari. Ushbu uch tushuncha o'rtasidagi farqlarni aniqlashtirish sotsilingvistik tadqiqotlarning muhim vazifalaridan biri bo'lib kelgan. Argon, jargon va sotsiolektning umumiy jihati shundaki, ularning barchasi muayyan ijtimoiy guruhga bog'liq va umumadabiy tildan farqlanadigan til variantlaridir. Ammo ularning maqsadi, qamrovi va funksiyalari jihatdan sezilarli tafovutlar mavjud.

Argon — maxfiylikni talab qiladigan, ataylab yaratilgan yopiq lug'at bo'lib, faqat guruh ichida qo'llaniladi. Jargon — professional yoki ijtimoiy guruhga xos bo'lgan, lekin maxfiylikka intilmaydigan, nisbatan ochiq leksik tizimdir. Sotsiolekt esa ulardan kengrogi bo'lib, muayyan ijtimoiy guruhning tilini fonetik, grammatik va leksik

darajada o'zida mujassam etgan to'liq til varianti hisoblanadi. Shu ma'noda, jargon sotsiolektning bir qismi bo'lishi mumkin, argon esa alohida holda ham, sotsiolektning maxsus qatlami sifatida ham namoyon bo'la oladi [3]. Qiyosiy nuqtai nazardan qaralsa, argon — eng tor va maxfiy, jargon — o'rtacha qamrovli va kasbiy yoki yoshlik guruhiga xos, sotsiolekt esa — eng keng qamrovli va tizimli hodisa sifatida ajralib turadi. Ushbu tushunchalarning chegaralari ko'pincha noaniq bo'lib, ular bir-biriga o'tib ketishi mumkin. Aynan shu sababli mazkur hodisalarni o'rganishda kontekstual va funksional tahlil usullari qo'llaniladi.

5. Zamonaviy sotsilingvistikada ushbu hodisalarning tadqiq metodlari.

Argon, jargon va sotsiolektni o'rganishda bir qator ilmiy metodlar qo'llaniladi. Birinchidan, so'rovnomma va intervyu metodi — muayyan guruh vakillaridan bevosita ma'lumot to'plash imkonini beradi. Ikkinchidan, etnografik kuzatish — tadqiqotchi muayyan ijtimoiy guruh hayotiga kirib, til hodisalarini tabiiy muhitda kuzatadi. Uchinchidan, korpus lingvistikasi — katta hajmdagi matnlar bazasida ushbu hodisalarning tarqalishi va qo'llanish qonuniyatlarini aniqlaydi [5].

Raqamli davrda yangi metodologik yondashuvlar ham paydo bo'ldi. Internet-diskurs tahlili, ijtimoiy tarmoqlardagi til hodisalarini kuzatish va kompyuter vositasida leksik tahlil qilish usullari zamonaviy sotsilingvistikaning arsenalini sezilarli darajada kengaytirdi. Masalan, Twitter, Instagram, Telegram kabi platformalardagi yoshlar argoni va jargonini o'rganish alohida tadqiqot yo'nalishiga aylandi. O'zbek sotsilingvistikasida ushbu hodisalar hali yetarli darajada o'rganilmagan bo'lib, bu sohada tadqiqotlar olib borish muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbek yoshlari jargoni, kasbiy jargonlar va ijtimoiy guruhlar sotsiolektlarini o'rganish o'zbek tili taraqqiyotini tushunish va uning ijtimoiy funksiyalarini oydinlashtirish uchun zarurdir [6].

Yuqoridagi tahlildan ko'rinib turibdiki, argon, jargon va sotsiolekt — sotsilingvistikaning o'zaro bog'liq, lekin bir-biridan farqli uch muhim tushunchasi hisoblanadi. Ularning har biri tilning ijtimoiy tabaqalanishini, guruhiiy identifikatsiyani va til variatsiyasining murakkab dinamikasini o'zida namoyon etadi.

Argon — maxfiylik va yopiqlik bilan ajralib turadigan guruh tilidir. Jargon — kasbiy yoki yoshlik guruhlarining ochiq muloqot vositasidir. Sotsiolekt esa — ijtimoiy guruhning tilini leksik va grammatik darajada birlashtirgan keng qamrovli til varianti bo'lib, ularning eng tizimli shakli hisoblanadi.

Ushbu hodisalarni o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega: u til siyosatini belgilash, ta'lim tizimini takomillashtirish va ijtimoiy muloqotni yaxshilashga xizmat qiladi. Keyingi tadqiqotlarda O'zbekiston ijtimoiy muhitidagi ushbu hodisalarni empirik metodlar orqali kompleks o'rganish muhim vazifa bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Labov W. Sociolinguistic Patterns. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972. — 344 p.
2. Trudgill P. Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society. London: Penguin Books, 2000. — 256 p.
3. Halliday M.A.K. Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning. London: Arnold, 1978. — 256 p.
4. Bernstein B. Class, Codes and Control. Vol. 1: Theoretical Studies Towards a Sociology of Language. London: Routledge, 1971. — 264 p.

5. Wardhaugh R., Fuller J.M. An Introduction to Sociolinguistics. 7th ed. Oxford: Wiley-Blackwell, 2015. — 448 p.
6. Mahmudov N., Nurmonov A. O'zbek tilining nazariy grammatikasi. Toshkent: Fan, 1995. — 232 b.